

บทที่ 3

ภูมิหลังละครชาตรี

ละครชาตรีจัดว่าเป็นละครของชาวบ้าน ที่เข้ามาแพร่หลายอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์ และมีวิวัฒนาการดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกเหนือจากความบันเทิงแล้วนั้น ยังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมในเรื่องของการแก้บน ซึ่งละครชาตรีที่พบในจังหวัดอ่างทองนั้น มีการสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน และยังเป็นแหล่งกำเนิดศิลปินพื้นบ้านมากมาย และด้วยความเป็นเอกลักษณ์ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ซึ่งเป็นคณะละครที่มีเก่าแก่และยังคงได้รับการสืบทอดต่อกันมา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล ดังนี้

ความเป็นมาของละครชาตรี

ละครชาตรีจัดเป็นการแสดงละครร่ำที่มีมาแต่โบราณ โดยประวัติความเป็นมาของละครชาตรินั้น ได้มีผู้รู้ได้ให้ความคิดเห็นไว้หลายประการ ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มี การระบุหรือพบหลักฐานอันแน่ชัดว่าละครชาตรีเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และเกิดขึ้น ณ ที่ใดสมัยใด อย่างไรก็ตามละครชาตรีหรือที่รู้จักกันว่าโนห์รา บางครั้งก็รวมกันไปว่า ละครโนห์ราชาตรี จัดว่าเป็นละครร่ำแบบแผนดั้งเดิมของไทยที่มีกำเนิดที่ดินแดนทางภาคใต้ของประเทศไทย และต่อมาได้มีอิทธิพลต่อละครนอก ที่มาของคำว่า “โนห์รา” นั้นสันนิษฐานว่าคงจะเป็นเพราะว่าแต่เดิมละครประเภทนี้นิยมเล่นเรื่องมโนห์รา (พระ-สุรนา) เป็นพื้น และการที่ชาวปักษ์ใต้ซึ่งชอบพูดตัดพยางค์หน้า เมื่อเป็นดังนั้น นาน ๆ เข้า คำว่า “มโนห์รา” จึงกลายเป็น “โนห์รา” ส่วนความหมายของคำว่า “ชาตรี” นั้น ปัจจุบัน เป็นเรื่องที่ยังไม่ตกลงกัน อีกทั้งความเป็นมาและยุคสมัยก็ยังคงมีลักษณะคลุมเครือจากการศึกษาได้มีผู้รู้ให้ความเห็นต่าง ๆ ดังนี้

ละครชาตรี คือ ละครรำแบบดั้งเดิมชนิดหนึ่งพัฒนามาจากการแสดงโนห์รำชาตรีของภาคใต้ และแพร่หลายมาสู่ภาคกลางสมัยกรุงศรีอยุธยา มีคำประพันธ์บทหนึ่งของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) (ม.ป.ป.) ปรากฏหลงเหลืออยู่จนปัจจุบันว่า

ซึ่งว่ารำลคร	นักเลงพ็อนรู้เต็นรำ
โศครวณหวนลำน่า	ระรี่เรื่อยเจ็ยจับใจ
เขาเล่าว่าเดิมที	ยังไม่มีลครไทย
ชาตรีที่มีใน	เมืองนครก่อนเป็นครุ
ฝึกรอบมอบสอนให้	ลครไทยได้เฟื่องฟู
เลื่องลือระบือดู	เต็นรำเรื่องเมืองนคร
ครั้นนานกาลก็กลาย	ตัว นะ หายคลายเคลื่อนถอน
เรียกว่าลคร	สะก ร พอเป็นพยาน

ชาตรีจัดเป็นการแสดงชนิดหนึ่งที่มีมานานแล้วในภาคใต้ เป็นการร้องการรำที่น่าจะตรงกับการแสดงที่เรียกว่า “โนราของชาวภาคใต้” โดยเฉพาะการรำทำสิบสองรำครุสอน รำหน้าไม้ เป็นต้น สำหรับละครชาตรีที่ปรากฏในภาคกลางน่าจะพัฒนามาจากละครโนห์รำที่แพร่หลายขึ้นมาจากภาคใต้ โดยมีการพัฒนารูปแบบ ดังนี้

1. พัฒนาเครื่องแต่งกายเลียนแบบพระมหากษัตริย์ ในกรุงศรีอยุธยา
 2. เพิ่มผู้แสดงเข้าไปตามท้องเรื่อง มีตัวละครมากกว่า 3 ตัว เพื่อให้เกิดความหลากหลายของตัวละคร
 3. เพิ่มเครื่องดนตรีบางชนิดที่มีในภาคกลางเข้าไปเพื่อให้เกิดความไพเราะ
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบาย (2515, หน้า 36) ว่า พวกที่เชื่อว่าละครชาตรี เป็นละครที่ได้รับอิทธิพลจากละครอินเดีย สันนิษฐานว่า คำว่า “ชาตรี” คงจะมาจากคำว่า “กษัตริย์” ออกเสียงตามภาษาเดิมว่า “ฉัตริย” คนไทยมาคิดแปลงให้ออกเสียงง่ายขึ้น โดยตัดเสียง กษ และแทนด้วยเสียงที่คล้ายคลึง คือ เสียง ช เสียง ย ที่เป็นเสียงสุดท้าย ซึ่งเป็นเสียงเบา นาน ๆ เข้าคงจะหายไป ดังนั้นจึงปรากฏเป็นคำใหม่ว่า “ชาตรี” แต่ชื่อที่เรียกว่า ละครชาตรี นั้นไม่ปรากฏทางเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราช คงเป็น

ชื่อเรียกกันในกรุงเทพฯ เพราะเหตุใดจึงเรียกเช่นนั้น ได้แต่สันนิษฐานประกอบกับศัพท์ที่ว่า “ชาตรี” เช่นว่าเป็นชายชาตรี ตามศัพท์ดูเหมือนจะแปลว่า ผู้เกิดในตระกูลดี ซึ่งเข้าใจกันเป็นสามัญว่า เป็นพวกที่รู้เล่ห์กลต่าง ๆ ตามที่ได้ยินกล่าวกันมาถือว่า พวกละครชาตรีเป็นเช่นนั้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทานความเห็นเกี่ยวกับละครชาตรีไว้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515, หน้า 8) ดังนี้

ชื่อที่เรียก “ละครชาตรี” เห็นจะตั้งกันขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นแน่ พวกโนรา นอกจากเล่นเรื่องแล้วมักเล่นแสดงวิชาด้วย มีการลุยไฟ เป็นต้น เราจึงตั้งกันเรียกชื่อละครพวกนั้นว่า “ละครชาตรี” หมายความว่า ละครมีเวทมนตร์อย่างเดียวกับคำว่า “คงกระพันชาตรี”

และอีกตอนหนึ่งได้ทรงกล่าวไว้ดังนี้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515, หน้า 33)

ที่ว่าขุนศรีศรัทธาออกไปหัดนั้นฉันเชื่อ แต่คงเป็นที่หลัง ด้วยได้เห็นว่าเขาเล่นเรื่องไชยเชษฐา อันเป็นเรื่องที่เล่นกันในกรุง ที่แรกคงเล่นได้แต่เรื่องมโนห์รา เรื่องเดียวเพราะหัดมาได้เท่านั้น ทางปักษ์ใต้จะเรียกว่าโนห์รา ที่กรุงเรียกกันว่า “ลคอนสัตรี” ความคิดฉันเอียงไปในทางว่าเป็น ลคอนสาสตร์ ที่ว่าเป็นละครชาตรีก็เป็นแต่เขียนหนังสือซึ่งผู้เขียนคิดว่าถูก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ว่า ละครโนห์ราชาตรี เป็นละครที่เล่นที่เมืองนครศรีธรรมราช ละครโนห์รานี้ ได้แบบแผนไปจากละครผู้ชายที่เล่นที่กรุงศรีอยุธยา ประเภทละครนอก คือเป็นละครชนิดเดียวกัน เมื่อนำละครชนิดนี้ไปเล่นที่เมืองนครศรีธรรมราช เล่นแต่เรื่องมโนห์รา คนจึงเรียกว่าละครโนห์รา เมื่อนำละครโนห์รามาลเล่นที่กรุงเทพฯ อีกกลับเรียกว่า “ละครชาตรี” มีผู้สันนิษฐานที่มา คำว่า “ชาตรี” มาจากคำว่า “ฉัตริย์” (กษัตริย์) เพราะเล่นแต่เรื่องของกษัตริย์บ้างว่ามาจากคำว่า ชายชาตรี ซึ่งหมายถึงพวกู้เล่ห์กลต่าง ๆ บ้างว่ามาจากคงกระพันชาตรี ซึ่งหมายถึง อยู่คง หรือผู้รู้ศาสตร์ (นันทน์ยา ลำดวน, 2531, หน้า 6)

การแสดงละครชาตรีแต่ครั้งโบราณ ไม่มีหลักแหล่งเป็นที่เส้นทางเหมือนดังปัจจุบัน คณะละครผู้แสดง 3 คน จะเที่ยวเร่รอนหางานแสดงไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งทำได้สะดวก เพราะอุปกรณ์การแสดงมีไม่มาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าถึงการแสดงละครชาตรีไว้อย่างพิสดารในตำนานละครอิเหนา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, หน้า 8) ว่า

ลักษณะที่พวกละคร โนห์ราชาตรีเที่ยวหางานนั้น ถ้าอยู่บ้านไม่มีใครหาไปเล่น ก็พากันขนเครื่องละครและเครื่องปีพาทย์เดินทางไปเที่ยวหางาน ไปถึงหมู่บ้านแห่งใดในระยะทางคาดว่าหางานได้ก็ตีกลองขึ้นเป็นสำคัญให้พวกชาวบ้านรู้ว่าพวกละครมาถึง ถ้าใครได้บนบานไว้จะแก้สินบนก็ดี หรือจะมีการงานก็ดีก็มาว่าหาละครไปเล่น ถ้าหากไม่มีใครหาเล่นงานพวกละครก็คิดอ่านว่ากล่าวกับชาวบ้านเพียงให้ได้ข้าวปลาอาหารกินอิ่มหน้าแล้วเล่นละครให้ดูวัน 1 แล้วเดินทางต่อไป วิธีเดินทางอย่างว่ามานี้เห็นจะเป็นวิธีของพวกละครแต่โบราณ เหมือนกับวิธีที่แบ่งผลประโยชน์กันในพวกละคร โนห์ราชาตรี คือ ได้เงินโรงมาเท่าใดได้แก่ตัวนายโรง 3 ส่วน ได้แก่ตัวนางและตัวจำอวดคนละ 2 ส่วน นอกจากนั้นได้คนละ 1 ส่วน ตัวครูได้ค่ากำนัลเป็นประเพณีเหมือนกันดังนี้ จากสมมติฐานเกี่ยวกับกำเนิดของของละครไทยว่า วิธีบางอย่างของละครชาตรีที่มีผู้เล่นเป็นตัวหลักอยู่ 3 คน คือ ตัวทำบทเป็นผู้ชาย คือนายโรงหรือยืนเครื่อง 1 ตัว ทำบทเป็นผู้หญิงหรือนาง 1 และตัวตลกหรือตัวทำบทเบ็ดเตล็ด 1 ทั้งละครประเภทนี้เที่ยวเร่รอนไปตามชาวบ้านหัวเมืองต่าง ๆ เป็นอย่างละครเร่ เหมือนกับละครของอินเดียที่เรียกว่า “ชาตรา” ตามความหมายของคำก็ว่าเดินหรือเคลื่อนย้าย ถ้ากระนั้นละครชาตรีอาจปรับปรุงมาตามแบบละครชาตราของอินเดียก็ได้ (ชนิด อยู่โพธิ์, 2503, หน้า 24)

จากงานวิจัยเรื่อง *วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477* โดย สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2543, หน้า 157) ได้กล่าวถึงละครชาตรีว่า อันที่จริงละครชาตรีในกรุงเทพมหานครนั้น สืบทอดมาจากยุคชนบุรี การแสดงก็คล้ายคลึงทางโนห์ราทางจังหวัดนครศรีธรรมราช ด้วยพวกโนห์ราติดตามเจ้าพระยานครเข้ามาครั้งหนึ่ง และชาวปักย์ได้อพยพเข้ามากรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 1 ครั้นรัชกาลที่ 3 ก็มีพวกโนห์ราอพยพตามกองทัพเจ้าพระยาพระคลังเข้ามาอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2387 และในครั้งนั้น โปรดเกล้าฯ

ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ถนนหลานหลวง มีคนนิยมว่าจ้างไปแสดงแก้บน ด้วยเห็นว่ามี
วิद्याคมทำให้การแก้บนศักดิ์สิทธิ์กว่าละครชนิดอื่น ๆ ครั้นมีพระราชานุญาตให้หัด
ผู้หญิงเล่นละครได้ ละครโนห์ราจึงปรับปรุงการแสดงของตน โดยนำผู้หญิงมาแสดง
เป็นตัวนางแทนผู้ชาย

จากหนังสือเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายทองใบ เรืองนนท์ (ครอบครัว
เรืองนนท์, 2550, หน้า 129) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงละครชาตรีได้กล่าวถึง
ละครชาตรี ว่าเข้ามาแพร่หลายอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีเค้าว่าเข้ามาจากจังหวัดทาง
ภาคใต้ 3 คราว คราวแรกใน พ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพลงไป
ปราบปรามจับตัวเจ้านคร และพาขึ้นมากรุงธนบุรีพร้อมด้วยพวกละคร แต่แล้วก็โปรดฯ
ให้กลับไปเป็นเจ้านครศรีธรรมราชตามเดิม ที่มีละครผู้หญิงเป็นเครื่องประดับยศด้วย
คราวที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2323 ในการฉลองพระแก้วมรกต โปรดฯ ให้ละครของเจ้านครขึ้นมา
แสดง ปรากฏว่าได้แสดงประชันกับละครผู้หญิงของหลวงด้วย แต่ก็มีได้ทำการแพร่หลาย
เท่าใดนัก

ในปี พ.ศ. 2375 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุง-
รัตนโกสินทร์ เจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) (ดิศ บุนนาค)
กรีธาทัพลงไปปราบปรามระงับเหตุวุ่นวายทางหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อชาวเมืองขอติดตาม
ขึ้นมา ในกรุงข้าวแพงถึงละ 1 บาท 1 เพื่ออง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ
ให้ช่วยเหลือชาวปักษ์ใต้โดยทั่วถึง แต่ครั้งนั้นพอข้าวถูกลงแล้วก็ต้องคิดราคาข้าวและค่าตัว
ให้แก่มูลนาย และให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สนามกระบือ หัดเป็นช่างปูน ช่างศิลา เรียกกัน
ว่า “พวกไพร่หลวงเกณฑ์บุญ” ในบรรดาคนปักษ์ใต้เหล่านั้น มีศิลปินติดมาด้วย ทั้งศิลปิน
ชาวนครศรีธรรมราชและผู้มีความสามารถในการแสดงละครชาวพัทลุง จึงจัดตั้งเป็นคณะ-
ละครขึ้นที่บริเวณสนามกระบือจนกลายเป็นคงละคร ก่อตัวขึ้นเป็นหมู่บ้านชาวละครชาตรี
ขึ้น โดยศิลปินผู้นำนาฏกรรมทางปักษ์ใต้ที่ติดตัวมาเล่นตามงานต่าง ๆ จนเป็นที่นิยม
แพร่หลายของชาวกรุงขึ้นเป็นครั้งแรกและตลอดมา โดยชาวนครศรีธรรมราช ชาวพัทลุง
และชาวสงขลาที่มีความสามารถในการแสดงละครชาตรีได้รวบรวมกันตั้งเป็นคณะละคร
รับเหมาแสดงในงานต่าง ๆ

ต่อมาการแสดงเป็นที่พึงพอใจของชาวกรุงจนเป็นที่ขึ้นชื่อลือนาม ในนาม “ละครชาตรีตำบลสนามกระบือ” (เรียกกันสามัญว่า “สนามควาย” หรือปัจจุบันเรียกว่า ถนนหลานหลวง) ถนนหลานหลวงเป็นถนนเริ่มต้นจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศถึงสะพานยมราช ชื่อถนนมาจากการที่บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งวังของพระเจ้าหลานเธอ 6 พระองค์ 6 วัง เป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานและมีการฝึกหัดละครชาตรี ซึ่งมีการย้ายถิ่นฐานมาจากนครศรีธรรมราช ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ โปรดฯ ให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูเมืองชั้นนอก ทำให้อาณาเขตเมืองขยายออกไป สนามกระบือกลายเป็นสถานที่ในเมือง เรียกตำบลสนามกระบือ และเมื่อเส้นทางสัญจรของชุมชนขยายออกไปเส้นทางนั้นจึงเรียกถนนสนามควายบ้าง หรือเรียกถนนสนามกระบือ

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ชาวละครชาตรีแทรกตัวอยู่ตามตรอกซอกซอยของถนนหลานหลวงและจักรพรรดิพงษ์ รวม 4 ฟากถนน มีคณะละครทั้งหมดประมาณ 10 กว่าคณะ ทางถนนหลานหลวง ได้แก่ คณะครูพูนเรื่องนนท์ คณะสายใจ คณะดาราศิลป์ เป็นต้น ส่วนทางถนนจักรพรรดิพงษ์ ได้แก่ คณะดำรงศรีนาฏศิลป์ของนายฮวด คณะนายทองหล่อ จวงษ์ คณะจตุพร เป็นต้น และถ้าเราสังเกตงานต่าง ๆ ที่มีมหรสพมักจะได้ออกไปจากแหล่งนี้ทั้งสิ้น ซึ่งแหล่งละครชาตรี ณ บริเวณสนามกระบือนั้น ถือเป็นแหล่งถ่ายทอดละครชาตรีไปยังชุมชนในจังหวัดต่าง ๆ ในแถบภาคกลาง เช่น ละครชาตรีในจังหวัดอยุธยา สระบุรี ลพบุรี ราชบุรี เพชรบุรี นครปฐม อ่างทอง ระยอง จันทบุรี ตราด นนทบุรี และฉะเชิงเทรา เป็นต้น (ครอบครัวเรื่องนนท์, 2550, หน้า 131)

ความเป็นมาของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

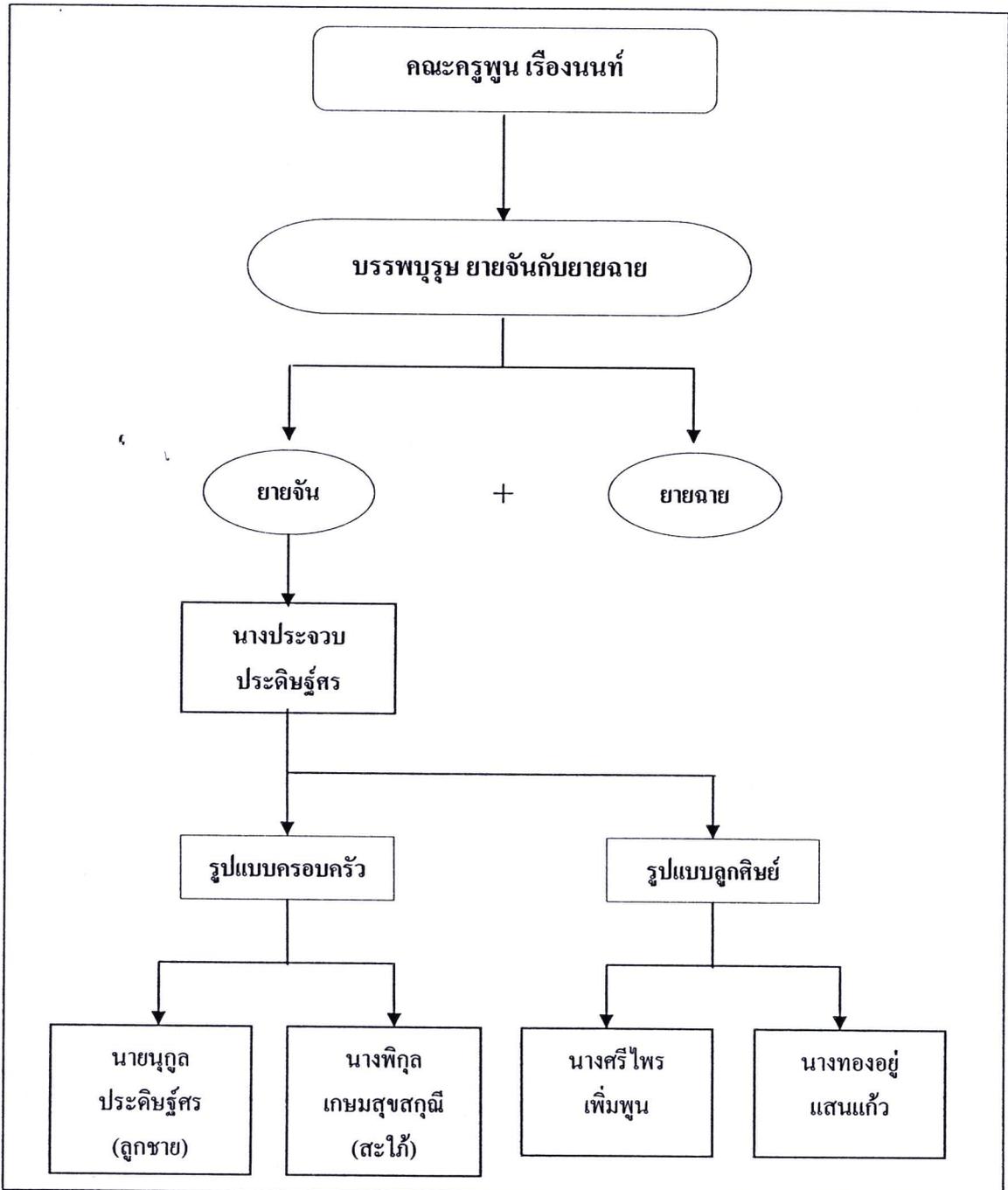
จากการสัมภาษณ์นางประจวบ ประดิษฐ์สร (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2551) ผู้ได้รับการถ่ายทอดละครชาตรีนั้น ผู้วิจัยได้เรียบเรียงความเป็นมาของละครคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ได้พบว่า คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เป็นคณะละครที่เก่าแก่กำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2382 ประมาณราว 170 ปี โดยมีการสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษตามคำบอกเล่าของนางประจวบ ประดิษฐ์สร ว่ามีการถ่ายทอดกันมา 3ชั่วอายุคน ซึ่งกล่าวถึงบิดา (ไม่ทราบชื่อนามสกุล) ท่านได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีมาจาก

คณะของครูพูน เรื่องนนท์ ซึ่งมีชาวบ้านภาคกลางร่วมฝึกหัดละครกับคณะละครชาตรี คณะครูพูน เรื่องนนท์ มากมาย เนื่องจากคณะของท่านนั้นมีชื่อเสียงมายาวนาน

จากเอกสารหลักฐานวิวัฒนาการการละครสมัยต่าง ๆ นั้น พบว่า ละครชาตรีของ บรรพบุรุษละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น อยู่ในราวสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2375 ในช่วงสมัยที่ละครชาตรีกำลังเป็นที่นิยม และภายหลังให้มีการจัดตั้งถิ่นฐานเป็นหลัก-แหล่งบริเวณสนามกระบือ ต่อมาเมื่อได้รับถ่ายทอดความรู้มากเพียงพอแล้ว ได้เดินทาง กลับถิ่นฐานบ้านเกิด พร้อมกลุ่มคนชาวอ่างทองที่ร่วมศึกษาเล่าเรียนละครชาตรี เช่นเดียวกัน ภายหลังได้จัดตั้งคณะละครขึ้นที่บ้านเกิดใช้ชื่อว่า “ละครชาตรีคณะวิเศษ” และนำวิชาความรู้มาถ่ายทอดยังบุตรสาวทั้งสอง คือ นางจันและนางฉาย (วิเศษศิลป์)

นางจันและนางฉาย ผู้ได้รับการถ่ายทอดละครชาตรีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ได้ร่วมกันก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้นใหม่ใช้ชื่อว่า “ละครชาตรีจันฉายวิเศษศิลป์” ที่ บริเวณตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็นภูมิลำเนาเกิด นางจันและ นางฉายได้ถ่ายทอดละครชาตรีให้แก่บุตรหลาน โดยภายหลังมีผู้คนในชุมชนสนใจใน ละครชาตรีของท่านจึงขอฝากตัวเป็นศิษย์จำนวนมาก นางจันและนางฉายจึงได้เป็นครู ละครชาตรีนับแต่นั้นมา และถ่ายทอดความสามารถด้านละครชาตรีให้กับบุคคลอื่น โดย สามารถแสดงเป็นโครงสร้างการถ่ายทอดละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ใน ภาพ 1

ภาพ 1 ฟังโครงสร้างการถ่ายทอละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

เมื่อนางจันและนางฉายถึงแก่กรรม ละครชาตรีคณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ได้ยกให้บุตรสาวของนางจัน คุณแฉ คือ นางประจวบ ประดิษฐ์ศรี ปัจจุบันมีอายุ 84 ปี (ดังแสดงในภาพ 2) เป็นชาวอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง โดยกำเนิด อยู่บ้านเลขที่ 124/1 หมู่ 5

ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง นางประจวบ ประดิษฐ์ศรี ได้รับช่วงต่อจากมารดา จึงได้ดูแลคณะละครในราวปี พ.ศ. 2502 ซึ่งในขณะนั้นนางประจวบอายุประมาณ 30 ปี

ภาพ 2 นางประจวบ ประดิษฐ์ศรี

ต่อมานางประจวบได้มีการถ่ายทอดละครให้กับลูกหลานและมีเหล่าบรรดาศิษย์มาขอฝากตัวเป็นศิษย์คณะละครชาตรี นางประจวบจึงได้สืบทอดการเป็นครูละครดังเช่นบรรพบุรุษ โดยมีการถ่ายทอดให้กับบรรดาศิษย์ เช่น นางทองอยู่ แสนแก้ว นางศรีไพร เพิ่มพูน และได้ถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน เมื่อนางประจวบ เริ่มชราภาพ มีสุขภาพไม่ดี จึงรับงานแสดง เหล่าบรรดาศิษย์ของนางประจวบและบุตรชาย ซึ่งมีความรู้เรื่องปีพาทย์ จึงร่วมกันก่อตั้งคณะละครเพื่อให้คณะยังคงอยู่สืบต่อไป

คณะละครจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ จึงได้สืบทอดต่อมาโดยบุตรชายและบรรดาศิษย์ ได้เปลี่ยนชื่อคณะละคร เป็น “คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์” โดยนางศรีไพร เพิ่มพูน (ผู้เป็นศิษย์) เป็นผู้ดูแล และได้มีการงดแสดงระยะหนึ่งเนื่องจากเริ่มเสื่อมความนิยม ผนวกกับนางศรีไพร เพิ่มพูน ได้งานประจำที่มีรายได้แน่นอน

ต่อมาภายหลังบุตรชายของนางประจวบได้สมรสกับนางพิกุล เกษมสุขสกุณี ซึ่งได้ฝึกเรียนละครรำที่บ้านมาตั้งแต่อายุ 7 ปี จากในกลุ่มคณะละครในอำเภอวิเศษชัยชาญ นางพิกุล เกษมสุขสกุณี ได้มีความสนใจในละครชาตรี จึงได้สืบทอดคณะละคร ซึ่งเป็นความต้องการตามเจตนารมณ์ของมารดาของสามี จึงได้รวบรวมลูกศิษย์ที่กระเจา

กันไปก่อตั้งละครแก่นบนในชุมชนต่าง ๆ กลับมา เพื่อสืบทอดคณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ในปี พ.ศ. 2549 โดยใช้ชื่อ “คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์” ดังเช่นเมื่อครั้งอดีต

ปัจจุบันคณะละครชาตรี ชื่อคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีที่ตั้ง ณ บ้านเลขที่ 148/1 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง โดยมีหัวหน้าคณะคือ นางพิกุล เกษมสุขสกุลณี เป็นผู้ดูแล และรับงานแสดง นอกเหนือจากการรับงานแสดง ซึ่งมักมีการว่าจ้างในช่วงหลังออกพรรษาแล้ว ชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ก็มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กันไปกับการรับแสดงละครชาตรี

ประวัติอำเภอวิเศษชัยชาญ

ในอดีตอำเภอวิเศษชัยชาญเคยเป็นเมืองวิเศษชัยชาญมาก่อนที่จะตั้งเมืองอ่างทอง เนื่องจากพงศาวดารได้กล่าวถึงเมืองวิเศษชัยชาญเป็นครั้งแรกในราวปี พ.ศ. 2127 ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 1 (พระมหาธรรมราชา) คราวที่สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จยกกองทัพไปรบกับพระยาพระดินที่เมืองสุพรรณบุรี ได้เสด็จไปประทับที่แขวงเมืองวิเศษชัยชาญอันเป็นที่ประชุมพล และก่อนหน้านั้นพระราชพงศาวดารก็ไม่เคยกล่าวชื่อเมืองวิเศษชัยชาญเลย ดังนั้นเมืองวิเศษชัยชาญคงจะตั้งขึ้นในราว พ.ศ. 2122-2127 ซึ่งตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 1 (พระธรรมราชา) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดเป็นผู้สร้างเมือง

ตามประวัติเดิมของเมืองอ่างทอง ซึ่งได้กล่าวมาแล้วแต่ตอนต้นว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ครั้งเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำยุทธหัตถีมีชัยชนะต่อพม่าเข้าศึกเมื่อปี พ.ศ. 2135 และได้เสด็จยাত্রากลับกรุงศรีอยุธยา ในระหว่างทางทรงหยุดที่พลที่บ้านจวน ตำบลไผ่จำศีล ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอวิเศษชัยชาญมาก่อน ทรงพิจารณาดำบลไผ่จำศีล เป็นชัยภูมิที่ดีมีแม่น้ำน้อยไหลผ่าน ด้านยุทธศาสตร์สมควรตั้งเป็นเมืองหน้าด่าน คอยสกัดพม่าที่จะเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ และเมืองสุพรรณบุรี จึงได้ทรงสถาปนาท้องที่ตำบลไผ่จำศีลขึ้นเป็น “เมืองวิเศษชัยชาญ”

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลำน้ำน้อยเกิดดินเป็นดอน ๆ เรือเดินไม่สะดวก ทางราชการจึงได้ย้ายเมืองวิเศษชัยชาญมาตั้งที่ตำบลบางแก้ว ริมแม่น้ำเจ้าพระยา คือในท้องที่ที่ตั้งศาลากลางจังหวัดอ่างทอง ปัจจุบันเรียกว่า “เมืองอ่างทอง” ส่วนเมืองวิเศษชัยชาญ ถูกลดฐานะและเปลี่ยนเป็นอำเภอ ฝั่จำศีล ขึ้นกับเมืองอ่างทอง และต่อมาทางราชการได้เปลี่ยนชื่ออำเภอฝั่จำศีลมาเป็นชื่อ “อำเภอวิเศษชัยชาญ” เพื่อเป็นการอนุรักษชื่อเมืองเดิมในประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2518 ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอวิเศษชัยชาญที่ตั้งอยู่ตำบลฝั่จำศีลมาสร้างขึ้นใหม่แถว ๆ ริมถนนสายอ่างทอง-สุพรรณบุรี หมู่ที่ 7 ตำบลศาลเจ้าโรงทองตัดกับถนนสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือ ระหว่างกิโลเมตรที่ 2 อำเภอนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดอ่างทอง การก่อสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอวิเศษชัยชาญ แล้วเสร็จเมื่อปี 2522 เป็นอาคาร 2 ชั้น เด่นเป็นสง่ามาก อนึ่ง อำเภอดังกล่าวนี้นี้ ได้แบ่งเขตการปกครองออกไปเป็น 15 ตำบล โดยรวมเนื้อที่เขตการปกครองทั้งสิ้น 270 ตารางกิโลเมตร

สภาพเศรษฐกิจ

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอวิเศษชัยชาญเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำน้อยไหลผ่าน มีคลองธรรมชาติและคลองส่งน้ำชลประทาน ซึ่งสามารถส่งน้ำเข้าพื้นที่เกษตรได้อย่างสะดวก ราษฎรทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง นอกจากนี้มีอาชีพการเลี้ยงสัตว์และการทำสวน

สถานที่สำคัญ

อำเภอวิเศษชัยชาญเป็นเมืองเก่ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังนั้นจึงมีโบราณวัตถุสถานที่สร้างในสมัยอยุธยาหลายแห่งด้วยกัน ที่สำคัญ ได้แก่

วัดวิเศษชัยชาญ (วัดท่าสุวรรณ) เข้าใจว่าเป็นวัดคู่บ้านคูเมืองของเมืองวิเศษชัยชาญ เพราะที่ตั้งอยู่ติดกับที่ว่าการอำเภอเก่า โบราณสถานเก่าแก่ที่เหลืออยู่คือวิหาร มีรูปลักษณะเหมือนสี่เหลี่ยมจัตุรัส สร้างเป็นแบบจัตุรมุข มีเสากลมใหญ่สิบสองต้น เรียงรายกันอยู่ที่คานนอกทั้งหมด หลังคาวิหารสวมซ้อนกันถึง 4 ชั้นด้วยกัน มีลักษณะเหมือนมณฑปที่หน้าบันยังมีลวดลายอยู่ทั้ง 4 ด้าน พระอุโบสถสร้างปี พ.ศ. 2472 มี

บ้านคูเมืองเป็นเมืองที่มีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมมน มีคูคลองขุดเชื่อมโยงกับคูเมืองและลำน้ำธรรมชาติ พื้นที่ภายในประมาณ 250,000 ตารางเมตร เมืองโบราณที่บ้านคูเมืองนี้มีร่องรอยของการอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในประเทศไทยไปจนถึงสมัยทวารวดีติดต่อกันไป ชุมชนโบราณกลุ่มนี้มีความเจริญที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และสอดคล้องกับการดำรงชีวิต โดยการขุดคูน้ำล้อมรอบเมือง แล้วนำเอาดินที่ได้จากการขุดคูเมืองเข้าไปปรับถมพื้นที่บนเนินดินที่เลือกเป็นที่อยู่อาศัย ลักษณะของเมืองโบราณบ้านคูเมือง ทิศทางของเมือง และขนาด ไม่มีกฎเกณฑ์ในการสร้าง ส่วนเหตุผลสำคัญในการขุดคูล้อมเมือง ก็เพื่อเก็บกักน้ำให้เต็มคูเมืองอยู่ตลอดเวลา สำหรับใช้ในการบริโภคการเกษตรกรรมและการคมนาคม นอกจากนี้บริเวณที่ตั้งเมืองอยู่ในที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก ดังนั้นในระยะต่อมาจึงมีการแก้ไขในเรื่องการระบายน้ำออกไป

หลังจากนั้นอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่น เกิดน้ำท่วม ฝนแล้ง โรคระบาด หรือทางเดินน้ำตื้นเขิน ทำให้ปริมาณน้ำไหลเข้ามาน้อยลง เกิดปัญหาในเรื่องการทำมาหากินของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการเกษตรกรรม และเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต จึงเกิดการละทิ้งถิ่นฐานของผู้คนในชุมชนจนกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด ดังเช่นเมืองโบราณสมัยทวารวดีแห่งอื่น ๆ ในภาคกลาง

ในบริเวณบ้านคูเมืองนี้ มีผู้พบวัดร้างและขุดพบพระพุทธรูปโบราณก่อนสมัยลพบุรีจำนวนหนึ่ง พบเศษกระเบื้องถ้วยชามลักษณะเป็นดินเผาเรียบ ลายเชือกทาบ และเคลือบสี รวมทั้งโครงกระดูกมนุษย์โบราณ ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้สันนิษฐานได้ในดินแดนแห่งนี้ เป็นที่อยู่อาศัยทำมาหากินของผู้คนมาเป็นเวลาช้านาน

นอกจากนี้ยังมีที่มาของชื่อเมืองอ่างทอง (จังหวัดอ่างทอง, ม.ป.ป.) ซึ่งมีข้อสันนิษฐานเป็น 3 นัย นัยแรกเชื่อว่าคำว่า อ่างทอง น่าจะมาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่นี้ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มเป็นแอ่งคล้ายอ่าง อันเต็มไปด้วยทุ่งนาที่ต้นข้าวออกรวงเหลืองอร่ามเหมือนทอง จึงเป็นที่มาของชื่อจังหวัดอ่างทอง ดวงตราประจำจังหวัดเป็นรูปรวงข้าวสีทองอยู่ในอ่างน้ำ ซึ่งมีความหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ

นัยที่สอง เชื่อว่าชื่อเมืองอ่างทองน่าจะมาจากชื่อของหมู่บ้านเดิมที่เรียกว่า บางคำทอง ตามคำสันนิษฐานของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า เมื่อครั้งที่กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสลำแม่น้ำน้อยและลำแม่น้ำใหญ่ มณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์ พ.ศ. 2459 ว่าเมืองอ่างทองน่าจะมาจากชื่อบางคำทอง เนื่องจากปรากฏชื่อในโคลงนิราศซึ่งแต่งแต่ครั้งกรุงเก่าว่าด้วยการตามเสด็จพระราชดำเนินเมืองนครสวรรค์ว่า

ลู่ถึงบางน้ำชื่อ คำทอง
น้ำป่วนบึงเป็นฟอง กว้างกว้าง

บางกระแสนี้ว่าอาจเพี้ยนมาจากชื่อของแม่น้ำลำคลองในย่านนั้น ทำราษฎรเรียกว่า ปากน้ำประจำทอง ซึ่งเป็นทางแยกแม่น้ำหลังศาลากลางจังหวัด และส่วนในเข้าไปเรียกว่า แม่น้ำสายทอง ซึ่งปัจจุบันดินเงินใช้ไม่ได้แล้ว

นัยที่สาม เชื่อว่าอ่างทองน่าจะมาจากชื่อบ้านอ่างทองซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

เมืองอ่างทองดูเหมือนจะตั้งเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวร เดิมชื่อเมืองว่าวิเศษชัยชาญ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน้อยที่ลงมาจากเมืองสวรรค์ อยู่มาแม่น้ำน้อยต้นขึ้นถุกุ้งไส้เรือไม่สะดวก ย้ายเมืองออกมาตั้งริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านอ่างทอง จึงเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองอ่างทอง

ถึงแม้ว่าชื่อของจังหวัดอ่างทองจะมีมาตามนัยใดก็ตาม แต่ชื่ออ่างทองนี้เป็นชื่อที่เริ่มปรากฏในสมัยกรุงธนบุรี หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือเมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมาย้อนกลับไปในอดีตสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น อ่างทองเป็นที่รู้จักในนามของเมืองวิเศษชัยชาญ ดังนั้น การศึกษาความเป็นมาของดินแดนแถบนี้ย้อนกลับไปกว่า 1,000 ปี เป็นสมัยที่ชื่อของอ่างทองยังไม่ปรากฏ แต่มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีดินแดนแถบนี้มานานแล้ว และอาจสรุปได้ว่าดินแดนแถบนี้มีลักษณะเด่นชัดอย่างน้อย 2 ประการ คือ ความอุดมสมบูรณ์ที่เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม ทำให้มนุษย์ตั้งหลักฐานอยู่กันมานานนับพัน ๆ ปีและเป็นดินแดนที่มีความสำคัญในแง่การเป็นยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยอยุธยา

อ่างทองในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ครั้งเมื่อพระองค์ทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. 2325 ได้ทรงพิจารณาความดีความชอบของบรรดาข้าราชการและเจ้าเมืองต่าง ๆ ในเวลานั้นตำแหน่งเจ้าเมืองอ่างทองคงจะว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งเจ้าเมืองขึ้นใหม่ ปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) ตอนหนึ่งว่า (สมชาย พุ่มสอาด และประเสริฐ ลีวานันท์, 2529, หน้า 19)

ครั้งทรงตั้งขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยในกรุงเสร็จแล้ว ทรงตั้งผู้มีความชอบออกไปเป็นพระยา พระ หลวง รองหัวเมือง เอก โท ตริ จัตวา ปักข์ได้ ฝ่ายเหนือทั้งปวงทุก ๆ เมือง...ให้พระศรีสงครามเป็นพระพรหมบุรินทร์ ให้ขุนศรีภักดีเป็นพระอินทรบุรี ให้พระไชยบาลเป็นพระยาอ่างทอง ให้หลวงไชยณรงค์เป็นพระนครสวรรค์ แสดงว่าเมืองอ่างทองเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่ง เพราะเจ้าเมืองใกล้เคียงมีตำแหน่งเพียง “พระ” เท่านั้น แต่เจ้าเมืองอ่างทองมีตำแหน่งเป็น “พระยา”

พ.ศ. 2356 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (น้อย) ซึ่งได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาอภัยภูธรที่สมุหนายก เป็นแม่กองเกณฑ์เลขหัวเมืองโคราช (นครราชสีมา) ลาวพุงขาว ลาวเวียงจันทร์ ให้ราชวงศ์กุมลงมา ได้ลงมือตัดคันดาล ลงมือถมดิน เมื่อเดือน 4 ปีระกา เบญจศก ทำเป็นทำนบกั้นลำแม่น้ำที่หน้าเมืองอ่างทองเพื่อให้สายน้ำไหลเข้าคลองบางแก้ว ซึ่งเป็นลำน้ำเจ้าพระยาเดิม แต่ในเวลานั้นดินเงินใช้เรือเดินดังแต่ก่อนไม่ได้ แต่ไม่สำเร็จเพราะทำนบกั้นน้ำไม่ไหว

เมื่อทำไม่สำเร็จจึงมีการย้ายตัวเมืองจากตำบลบ้านแห้วที่วัดไชยสงคราม ไปตั้งที่ตำบลบางแก้ว ได้ปากคลองบางแก้วลงมาประมาณ 1 กิโลเมตร ตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 2 พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้มีใจความว่า ลำน้ำหน้าเมืองอ่างทองทุกวันนี้ เดิมเป็นคลองขุดในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระแห่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้เป็นคลองบรรจบกับลำน้ำน้อยทางทิศตะวันออกของวัดป่าโมก อำเภอป่าโมก เพื่อป้องกันกระแสน้ำเซาะองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ คลองบางแก้ว ซึ่งเป็นลำน้ำเจ้าพระยาเดิมจึงดินเงิน กลายสภาพเป็นคลองบางแก้วไปจนบัดนี้ (สมชาย พุ่มสอาด และประเสริฐ ลีวานันท์, 2529, หน้า 202)

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากชุมชนเกษตรกรรมของชาวราชบุรุษชาวอ่างทอง ซึ่งเป็นตั้งถิ่นฐานกระจายตัวเป็นกลุ่ม ๆ มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาบนพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรดิน และแหล่งน้ำที่เหมาะสมแก่การทำนาเป็นอย่างยิ่งนั้น ได้เติบโตเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ จนเป็นอาณาเขตที่ตั้งของจังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน

ในสมัยรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่ พ.ศ. 2439 จังหวัดอ่างทองมีผู้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรก คือ พระพิทักษ์เทพธานี ขณะนั้นเมืองอ่างทองประกอบด้วย 4 อำเภอ คือ อำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอไชโย อำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอไผ่จำศีล (อำเภอวิเศษชัยชาญ)

ตราประจำจังหวัดอ่างทอง เป็นรูปรวงข้าวอยู่ในอ่าง หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ จังหวัดอ่างทอง ใช้อักษรย่อว่า “อท” (ดังแสดงในภาพ 3)

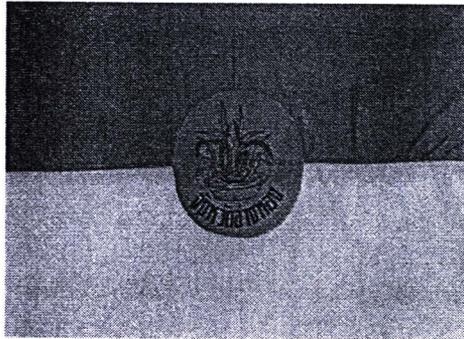
ภาพ 3 ตราประจำจังหวัดอ่างทอง

ที่มา. จาก ตราประจำจังหวัดอ่างทอง, โดย จังหวัดอ่างทอง, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 16 มีนาคม 2552, จาก <http://www.angthong.go.th/data/history.htm>

คำขวัญประจำจังหวัด

พระสมเด็จเกษไชโย หลวงพ่อโตองค์ใหญ่ วีรไทยใจกล้า ตุ๊กตาชาววัง โด่งดังจักสาน ถิ่นฐานทำกลอง เมืองสองพระนอน (จังหวัดอ่างทอง, ม.ป.ป.)

ภาพธงประจำจังหวัดอ่างทอง เป็นธง 2 สี ด้านบนสีเขียว ด้านล่างสีเหลือง มีตรา
 ประจำจังหวัดอ่างทองอยู่ตรงกลาง (ดังแสดงในภาพ 4)

ภาพ 4 ธงประจำจังหวัดอ่างทอง

ที่มา. จาก ธงประจำจังหวัดอ่างทอง, โดย จังหวัดอ่างทอง, ม.ป.ป., ค้นเมื่อ 16 มีนาคม
 2552, จาก <http://www.angthong.go.th/data/history.htm>

ภูมิประเทศ

อ่างทองมีระยะห่างจากกรุงเทพมหานครมาตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 32 (สายเอเชีย) ระยะทางประมาณ 105 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 968.372 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 605,232.5 ไร่ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดสิงห์บุรี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดลพบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี (ดังแสดงในภาพ 5) พิกัดทางภูมิศาสตร์อยู่ระหว่าง เส้นรุ้งที่ 14 องศา 35 ลิปดา 12 พิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 100 องศา 27 ลิปดา 27 พิลิปดาตะวันตก มีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะคล้ายอ่าง ไม่มีภูเขา ดินเป็นดินเหนียวปนทราย พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะแก่การปลูกข้าว ทำไร่ ทำนา และทำสวน และมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน 2 สาย คือแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อย แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายแขนงที่ไหลผ่านจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดชัยนาท จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดอ่างทอง ซึ่งไหลผ่านอำเภอไชโย อำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอป่าโมก รวมระยะทางที่ไหลผ่านจังหวัดอ่างทอง ประมาณ 40 กิโลเมตร

